

ERDÉLYI MAGYAR ISKOLA KERESZTÚTJA

A MAGYAR FELEKEZETI OKTATÁSÜGY sorsát meghatározó román iskolapolitika négy korszakra osztható. 1. Az átmeneti korszak (1918-tól 1922-ig). 2. Az első visszaszorítás kora (1922-től 1933-ig). 3. A második visszaszorítás kora (1933-tól 1938-ig). 4. Az új rendszer iskolapolitikája (1938 után).

1. Az átmeneti korszak első két esztendejét az ú. n. Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) működése határozta meg. Ennek a Nagyszebenben székelő román szervnek az volt a feladata, hogy az egykori magyar területeken lerakja a román uralom alapjait. Egymásután vette át a köz- és állami élet kérdéseinek irányítását. A közoktatásügy vezetése Braniş'e Valér kezébe került. A háború előtti románság emez ismert vezére a gyulafehérvári határozatok szellemében próbálta a magyarság és a többi kisebbségek oktatásügyét irányítani. Hivatalbalépése után mindjárt kijelentette, hogy a kormányzat a kisebbségi oktatást az egyházak útján akarja biztosítani.

Ennek megfelelően megengedte, hogy a magyar egyházak mindenütt új felekezeti iskolákat állítsanak fel, ahol ezt szükségesnek látják. Az új iskolák felállítására és elismerésére nézve az egykori magyar törvények intézkedéseinek megtartását kívánta. Elrendelte a román nyelv tanítását, majd pedig a román nemzeti tárgyak — földrajz, történelem és alkotmánytan — bevezetését. Ez utóbbiakat egyelőre a felekezeti iskolák növendékei anyanyelvükön tanulhatták.

Am a szebeni Kormányzótanács 1920-ban megszűnt és a közoktatásügy vezetését a bukaresti központi kormány szakminisztere vette át. A kormány miniszterelnöke Avarescu marsall volt, közoktatásügy minisztere pedig P. Negulescu. Az új kormány egészen más szempontok alapján folytatta az oktatásügy irányítását. Így a román iskolapolitika egyre távolabb került Braniş'e megértő felfogásától. Az iskolaügy vezetői kezdték hangsúlyozni, hogy a magyar állam által fenntartott magyar tannyelvű iskolák előnyösebbek a magyarság számára, mint az egyházak iskolái. A román kormány iskolapolitikájának ez a fordulata már 1920-ban észrevehető volt, de a teljes változás 1922-ben következett be. Anghelescu Constantin első minisztersége alatt az iskolapolitika egészen szembe fordult a felekezeti iskolákkal és minden módon visszaszorítani igyekezett őket.

Az új politikának természetesen új alapelvei voltak. A románság vezetői úgy látták, hogy csak az állami iskola szolgálhatja megfelelően a román állam nemzeti érdekeit. Ennek az állásfrontnak első képviselője a már említett Negulescu miniszter volt, aki megindította a tárgyalásokat az erdélyi román felekezeti iskolák államosítása érdekében. A román egyházak vezetői méltatlankodva utasították vissza az első kísérleteket. Ekkor Negulescu megtagadta az államsegélyre vonatkozó kérések telje-

sítését. A román felekezeti iskolák tanítói erre nagygyűlést hívtak össze és azon határozatilag fordultak a minisztériumhoz, kérve az iskolák államosítását. A kérdést 1921 november 3-án minisztertanács vette tárgyalás alá. Goga kultuszminister előterjesztésére a minisztertanács bizottságot küldött ki, melynek az volt a feladata, hogy előkészítse az államosításra vonatkozó törvényjavaslatot. A javaslat el is készült, de az Avarescu kormány hirtelen bekövetkezett bukása miatt nem kerülhetett szavazás alá. Később azonban Angheliescu minisztersége alatt mégis megtörtént a román egyházak elemi iskoláinak államosítása.

A magyar felekezeti iskolákat szintén ez a veszedelem fenyegette. A románság vezetői éppen azért tartották veszélyesnek őket, mert ismerték a román felekezeti iskolák magyar uralom alatt kifejtett munkásságát. „Az erdélyi román felekezeti iskolák nagy szolgálatait senki sem tagadja, — írja Popa Lisseanu, a közoktatásügyi minisztérium egyik vezetőembere — de éppen e nemzeti téren tett szolgálatok kényszerítenek arra, hogy megszüntessük a felekezeti iskolát... Az a meggyőződésünk, hogy a kisebbségeknek a felekezeti iskolák fenntartására vonatkozó követelése éppen a központosítással ellentétes törekvésnek tulajdonítható . . . Nem akarunk idegen erősségeket nemzeti államunk belsejében.“

E gondolkozás képviselői előtt a magyar felekezeti iskolákkal szemben követendő politikájukban két út állott: vagy egyszerre megszüntetik az Összes felekezeti iskolákat, vagy pedig az állami iskolák szaporításával és a felekezeti oktatásügy fejlődésének megbénításával a minimumra csökkentik a magyar egyházak nevelő hatását. Főleg külpolitikai okok hatása alatt a román kormány ez utóbbi megoldást választotta. Ettől fogva kevés ingadozással valamennyi közoktatásügyi miniszter ezt a célt próbálta megvalósítani: erősíteni az állami és gyengíteni a felekezeti iskolákat.

2. A magyar felekezeti iskolák visszaszorításának korszaka Angheliescu első minisztersége alatt kezdődött meg. Ez a már azóta fogalommal vált, magyargyűlöletéről hírhedt orvos 1922 tavaszán vette át a közoktatásügy vezetését, mikor a Brătianu Ionéi elnöksége alatt álló liberális párt kormányra jutott. Angheliescu négy esztendő tevékenysége alatt a magyar felekezeti oktatásügy helyzete gyökeresen megváltozott. A húsz éves román iskolapolitika vezetői közül senki sem tett annyit az állami iskolák erősítése és a magyar felekezeti iskolák elnyomása érdekében, mint ő.

Első intézkedéseivel a magyar felekezeti iskolák tanerőinek és tanulóinak helyzetét nehezítette meg. Anyagi lehetőségek elvételével és bizonyos iskolai jogok megszüntetésével a magyar felekezeti iskolákat más kisebbségek (mint pl. a németek) iskoláival szemben hátrányos helyzetbe szorította. Majd kiadta az egyházak iskolai önkormányzatának elvonására vonatkozó rendeleteit. Ahol az egymást követő rendeletek valamelyikét azonnal nem hajtották végre, a büntetés az iskola bezárása volt. Ilyenformán egyetlen esztendő alatt nehány száz iskola kapui zárultak be. A megmaradtak számára pedig Angheliescu kiadta legsúlyosabb intézkedését, mely 100.088. és 100.090. szám alatt elrendelte, hogy a felekezetek elemi és középiskoláiban Románia földrajzát, történelmét és alkotmánytanát kizárólag román nyelven kell tanítani.

E románosító rendelkezés ellen az iskolafenntartó magyar egyházak teljes erejükkel tiltakoztak, de minden eredmény nélkül. Angheliescu ment tovább a maga útján. 1924-ben megszavaztatta az új elemi iskolai törvényt, melynek legfontosabb intézkedései ugyancsak a románosítást szolgálják. A törvény által létesített óvodák nyíltan bevallott célja az, hogy „a kicsinyeket visszavezessék az ősi (azaz román) nyelvhez“. Ez az indoklás főleg a székelyföldi lakosságra vonatkozott, melyről Opreanu Szabin éppen ekkor bizonygatta, hogy annak 50%-a román eredetű. Ugyancsak a székelyek közti románosítás céljából állította fel a törvény 159. §-a a hírhedt kultúr-zónát. Ez valamennyi székely megyét magában foglalja és a régi királyságból

alkalmazott román tanítók munkáját e területen különleges jutalmakkal honorálja. A kultúrznóra vonatkozó említett paragrafus tulajdonképpen csak törvényesítette azt, amit Anghelescu 40.771—1924. számú rendeletével már azelőtt bevezetett. A különleges intézkedés célja az, hogy „a vegyes lakosságú zónában a román oktatás intenzitását növelje“.

Valóban az új elemiiskolai törvény nagy lendületet adott a románosító „kultúr munkának“. Mindenütt megkezdődött az egyre fokozódó nyomás a román állami iskolák felállítása érdekében. Ennek egyik következménye természetesen a magyar felekezeti iskolák újabb háttérbe szorítása lett. Az elemi iskolai törvény 7. §-a kimondta, hogy a közoktatásügyi minisztérium „az illető lakosság anyanyelvének megfelelő tannyelvű iskolákat fog létesíteni“. Ezek az iskolák legtöbb helyen azzal a kimondott céllal alapftattak, hogy a szóbanforgó faluban már meglévő iskolát megfojtsák. És bizony sok helyen elérték ezt a célt, különösen a magánoktatási törvény megszavazása után.

A felekezeti iskolák önkormányzatának az ú. n. magánoktatási törvény adta meg a kegyelemdőfést. Ebben a törvényben Anghelescu — Iorga román történetíró szerint — „három különféle törvényt olvasztott egybe: a magán-, a felekezeti és a kisebbségi oktatás törvényét. Még pedig azért, mert nem szereti a felekezeti oktatást és még kevesebb vonzalmat érez a kisebbségi iskolák iránt; ha valahol felekezeti iskola van, oda ön egy állami iskolát akar tenni. Kérdem: kinek a részére? Sem nekem, sem önnek, hanem az illető község lakosainak. Hát miért nincs joguk az iskolájukért fizetett adójuk révén arra, hogy maguk határozhassanak: milyen iskolát kívánnak?“ (1925 dec. 7. kamarai beszéde.)

A magánoktatási törvény tárgyalása alkalmával a magyar egyházak vezetői kétségbeesett kísérletet tettek iskoláik régi jogainak megvédésére. Midőn látták, hogy a kérelmezés, bukaresti deputációzás mit sem használ, közös beadványban a Népszövetséghez fordultak. A Népszövetséget azonban a román kormány Apponyi egykori törvényeinek meghamisított szövegével félrevezette s így a panasznak nem volt gyakorlati eredménye. A törvényt lényegtelen módosításokkal megszavazták és a hivatalos „Monitorul Oficial“ 1925 dec 22-i számában közzölték is.

Ez a törvény a felekezeti iskolákat a magániskolák közé süllyeszti. Ilyen magániskolát felekezetek, hitközségek és magánosok létesíthetnek előzetes miniszteri engedély alapján. A közoktatásügyi minisztérium felügyelete és ellenőrzése alatt állanak. A hatóságok az iskolafenntartók kikapcsolásával egyenesen az iskolának küldik rendeleteiket. A magániskolákba magántanulók nem vehetők fel. Párhuzamos osztályok felállítása csak külön miniszteri engedéllyel lehetséges. Tanító és tanár alkalmazásához ugyancsak személyre szóló, előzetes miniszteri engedély szükséges. A magániskolák semmiféle oklevelet nem adhatnak ki. Könyveiket, naplóikat elsősorban román nyelven kell vezetniük. Alapítványokat, segélyeket, vagy adományokat a minisztérium előzetes beleegyezése nélkül nem fogadhatnak el. Az alapokat és felhasználásukat a miniszter ellenőrzi.

A magániskolák tanítási nyelvét az iskolafenntartó határozza meg. De ha a magániskolába román származású szülők gyermekei járnak, akkor a tanítási nyelv a román. A zsidók iskoláiban a tannyelv román vagy héber, az elismert római katolikus szerzetesrendek által vezetett iskolák tanítási nyelve csakis a román lehet. Bármilyen az iskola tanítási nyelve, a románok története és Románia földrajza csak román nyelven tanítható elemi és középiskolákban egyformán.

Ha a magániskolák a törvény minden feltételét teljesítik, nyilvánossági jogot kaphatnak. Ebben az esetben a tanulók évvégi vizsgáikat az iskola

tanítószemélyzete előtt teszik le. Nyilvánossági jog nélküli iskolák növendékeit az állami iskolák tanerei vizsgáztatják.

A felekezeti oktatásügy 1925 utáni helyzetét lényegében mindvégig az ismertetett magánoktatási törvény határozta meg. Ám ez a helyzet 1925 óta is egyre rosszabbodott. A magyar felekezeti középiskolák fejlődését leginkább akadályozta a nemzeti tárgyak román nyelvű tanítására és az érettségire vonatkozó rendelkezés. Különösen súlyos helyzetet teremtett az 1925 márc. 7-én szentesített ú. n. érettségi-baccalaureatusi törvény.

Ez a törvény a középiskolák növendékeit tulajdonképpen két nagy vizsga letételére kötelezi. Az elsőt a IV. osztály elvégzése után kell letenniük, mint V. osztályos felvételi vizsgát. Ezt másképpen abszolváló vizsgának, vagy kis érettséginek is nevezik. A vizsga tárgyai a román nemzeti tárgyak és francia, vagy számtan. A vizsgabizottság tagjai az iskola tanárai, akik a miniszter által kinevezett kormánybiztos elnöksége alatt románul vizsgáztatnak. E vizsga sikeres letétele nélkül az V. osztályba senki sem vehető fel.

Az érettségi vizsgát a VIII. osztály növendékei egy idegen, a miniszter által kinevezett bizottság előtt teszik le. A bizottság tagjait az állami iskolák tanárai közül nevezik ki valamelyik nagyobb városban. Minden bizottság egy egyetemi tanár elnöke alatt vizsgáztat. A szóbeli és írásbeli vizsga tárgyai: román nyelv és irodalom, román történelem, Románia földrajza és alkotmánytana, egy modern nyelv és két természettudományi tárgy, melyet a kisebbségi iskolák jelöltjei szabadon választhatnak. A kisebbségek e két utóbbi tárgyból anyanyelvükön felelhetnek, míg a többi tárgyakból románul kell felelniök.

E törvények később egyre súlyosabb intézkedésekkel módosultak. A módosítások lassanként még azokat a lehetőségeket is megszüntették, melyeket a magánoktatási törvény itt-ott biztosítani látszott a felekezeti oktatásügy számára. A magánoktatási és érettségi törvény végrehajtása rengeteg visszaélésre és rosszindulatú magyarázatra vezetett. Bizony a gyakorlat alaposan rácsáfolt Iorga Miklósnak Párizsban tett nyilatkozatára a magánoktatási törvényt illetően. „Ellensége voltam és vagyok a magánoktatási törvénynek, mert ellensége vagyok a formáknak, melyek izgatnak és nem használnak. Biztosítok mindenkit, hogy Anghelescu iskola-rendszere sohasem fog átmenni a gyakorlatba . . .” (Adeváru, 1926 márc.)

Ezzel szemben az Anghelescu rendszere nemcsak hogy átment a gyakorlatba, hanem valójában alapja lett a további iskolapolitikának. Ezt az iskolapolitikát 1926-tól 1933-ig a sűrűn váltakozó kormányok közoktatásügyi miniszterei az Anghelescu által lerakott alapokon vezették tovább. Még ha némelyikükben megvolt is a jóakarát egy megértőbb szellem érvényesítésére, a román közvélemény ellenállása megakadályozta az Anghelescu-vonaltól való eltérést. Így járt Petrovici, az Avarescu-kormány közoktatásügyi minisztere, sőt később maga Iorga is. Az érettségi vizsgára vonatkozó újabb módosítások a felekezeti iskolák növendékeit megfosztották attól a joguktól, hogy a nemzeti tárgyakból anyanyelvükön vizsgázhassanak. Mikor Iorga 1931-ben miniszterelnök lett, olyan javaslatot tett a képviselőházban, mely szerint a román nyelv és irodalom kívül az érettségi vizsga összes többi tárgyaiból anyanyelvükön vizsgázhatnak a jelöltek. Ám a képviselőházi bizottság nemcsak hogy elvetette ezt a javaslatot, hanem még az Anghelescu-törvény intézkedéseit is megszigorította. Az új szöveg szerint „ezekben a tárgyakban a tanuló egyidejűleg használhatja az iskola tanyelvét is.” Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a tanárok jóakarától függött az anyanyelv használatának megengedése, tehát legtöbbször nem került sor rá. Az előretörő román szélsőséges mozgalmak hatására ugyanis egyre kevesebb jóindulat mutatkozott meg a kisebbségekkel szemben. Vajda „numerus valacibus” mozgalma, a vasgárda eszméinek terjedése napról-napra növelte a minden áron való románosítás híveinek számát.

Ilyen körülmények között következett be 1933 őszén a liberális párt kormányra jutása, mely Anghelescut ismét a közoktatásügy élére állította.

3. Anghelescu második négyéves uralma a felekezeti iskolák újabb visszaszorítását és elnyomását eredményezte. 1933-tól 1937 végéig a romániai magyar felekezeti oktatásügy helyzete elérte a mélypontot. Anghelescu saját régi törvényeinek módosításával újabb és alig elviselhető csapásokat mért a felekezeti oktatásra.

Az elemi iskolai törvény módosítása alkalmával a székelyföldi kultúr-zónát újabb 10 évre meghosszabbította; a módosított középiskolai törvény által pedig az érettségi vizsgát még nehezebbé tette. Az 1934 június 27-én megjelent végrehajtási utasítással az anyanyelv használatát teljesen kiküszöbölte az érettségi vizsgáról. Ugyanakkor a kisebbségi tanerőket újabb nyelv-vizsgára kötelezte. A középiskola IV. osztálya végén szokásos felvételi vizsgát — az ú. n. kis érettségit — kivette a felekezeti iskolák tanárainak kezéből s állami tanárokból álló bizottság elé kényszerítette a tanulókat. Ugyanakkor valamennyi állami hatóságát mozgósította annak érdekében, hogy minden községben román tannyelvű állami iskola épüljön. Ez közvetve nagyon sok felekezeti iskola bezárását vonta maga után, mert a román elemi iskolai törvény szerint az iskolaépület felépítése és fenntartása a község lakóit terheli. Most már, ahol volt felekezeti iskola, azt ott az új állami iskola így vagy amúgy elsorvasztotta, minthogy a község nem tudott két iskolát fenntartani.

Csakhamar sokak előtt úgy látszott, hogy a felekezeti iskolák napjai meg vannak számlálva. A nemzeti kizárólagosság eszméje egyre nagyobb hatást gyakorolt a román tanügyi körökre. Román tanító- és tanáregyesületi közgyűlések évről-évre nagyobb türelmetlenségtől áthatott javaslatokat hoztak a felekezeti iskolák ellen. 1936 április 17—19-én Temesváron, a román középiskolai tanáregyesület közgyűlése, Anghelescu miniszter jelenlétében, határozottan követelte a felekezeti oktatás eltiltását. „Feltétlenül szükséges, — mondja a határozat — hogy a jövő nemzedékek nevelésének feladata csak románokra bízassék. Hasonlóképpen azt gondolja (t. i. a közgyűlés), hogyha a kisebbségek gyermekei Romániában akarnak élni, neveltetésüket román tanároknak, román szellemben és román nyelven kell végezniük“ (Rev. Generala a Invătămantului, 1936, 151 lap.)

Valóban e sovíniszta szellem hatása egyre végzetesebbnek látszott az iskolapolitikában. Négy év alatt sok felekezeti iskola bezárult s a megmaradtak kezdtek ijesztően elnéptelenedni. Ha a liberális párt 1937-ben meg nem bukik, Anghelescu valószínűleg végpusztulásra juttatta volna az egész felekezeti oktatásügyet. De 1938 elején bekövetkezett a rendszerváltozás. Románia 1938-ban új alkotmányt és új kormányrendszert kapott. Az új rendszer iskolapolitikája pedig a külpolitikai helyzet változása miatt kezdett megértőbb magatartást tanúsítani a felekezeti iskolák iránt.

4. Az 1938-as rendszer iskolapolitikája egy-két kérdésben szembe fordult az Anghelescu által képviselt eljárással. Így pl. a gyermekek nemzeti-ségének meghatározását a szülőkre bízta, holott azelőtt mindig a román hatóságok döntöttek a származás kérdésében. Visszaállította azt a régi eljárást, mely a magánoktatási törvénynek megfelelően a középiskola IV. osztálya végén előírt felvételi vizsgát az illető iskolák tanáira bízta. De a legnagyobb nehézségeket nem szüntette meg. A felekezeti iskolák helyzete némileg javult. Am az iskolapolitika alapja még mindig az Anghelescu-féle magánoktatási törvény volt. A felekezeti iskolák tanulói elemiben és középiskolában egyaránt román nyelven tanulták Románia földrajzát, történelmét, valamint a román irodalmat. Az érettségi vizsga jogát sem kapták vissza a felekezeti középiskolák. Az iskolapolitika szemmel láthatólag a látszat és a

félmegoldások híve volt. Minden alkalmat megragadott a kisebbségek iránti megértő szellemének hangsúlyozására. De nem tudta, vagy nem akarta megérteni, hogy Angheliescu rendszerének teljes felszámolása nélkül a kisebbségek számára tett minden nyilatkozata üres. Angheliescu rendszerének és szellemének egészen el kellett tűnnie ahhoz, hogy a felekezeti oktatás helyzete lényegesen javuljon.

HÚSZ ÉVEN ÁT A MAGYAR felekezeti oktatásügy helyzetét elsősorban a már ismertett román iskolapolitika határozta meg. Emellett azonban más tényezők is közreműködtek a helyzet alakulásában. Így pl. az iskolafenntartó egyházak anyagi lehetőségei, a hívek öntudata és áldozatkészsége, a tanerők nehézségei szintén befolyást gyakoroltak a felekezeti oktatásügy fejlődésére.

Az iskolák. Az impériumváltozás alkalmával Erdély legtöbb elismert történeti egyháza ú. n. iskolafenntartó egyház volt. Az egyház iskolafenntartó jogát és kötelezettségét azonban nem egyformán értelmezték. A református és unitárius egyházak vezetőinél a múlt század második felében a liberalizmus hatására meggyengült az iskolafenntartásra vonatkozó vallási meggyőződés. Ennek következtében sok református és unitárius elemi iskolát átadtak az államnak. Az átadás legtöbbször magánjogi szerződés alapján történt, melyben az iskolaépület tulajdonjogát az egyházak fenntartották maguknak. Rendszerint kikötötték a magyar tannyelvet, valamint azt is, hogy az átadott iskolában olyan vallású tanító legyen, aki az iskola-tulajdonos egyházköztség kántori teendőit is elvégezhesse. Ez a helyzet az elemi oktatás terén alakult ki. Középiszkoláit mindenik tanító egyház fenntartotta és kiadásait bizonyos államsegély mellett saját vagyoni erejéből fedezte.

Midőn a románok átvették a közoktatásügy vezetését, az összes magyar állami iskolákat román állami iskoláknak nyilvánították. Így azok a református és unitárius iskolák, melyeket annak idején ezek az egyházak átadtak a magyar államnak, most a román állami közoktatás keretébe vették be. A két egyház vezetői Braniste nyilatkozatára támaszkodva a magyar állammal kötött egykori szerződéseiket felbontottaknak tekintették és a szóbanforgó iskolaépületeket visszakérték. A Kormányzótanács azonban rövid habozás után e kéréseket visszautasította és a kérdéses iskolaépületeket lefoglalta. Így a ref. egyház 170 iskolát, az unitárius 38-at veszített, mert ezeknek az iskolaépületeknek kérdését mind a mai napig nem rendezték.

Ezek után nem volt más hátra, mint új épületeket bérelni vagy építeni az újonnan létesített felekezeti iskolák számára. Még pedig nemcsak az elemi, de a középiszkolák számára is. Mert a kormányzat különböző ürügyekkel sok helyen elvette az újonnan létesített iskola épületét, sőt gyakran a régi iskolák is áldozatul estek. A kolozsvári ref. egyház Magyar-utcai iskolaépülete, az aradi, máramarosszigeti és szatmári római katolikus főgimnázium épületei így jutottak román kézbe. Ez utóbbi intézeteket azzal az ürüggyel vették el, hogy azok királyi katolikus jellegűek voltak, tehát nem tisztán katolikusok.

A református, római katolikus és unitárius egyházak vezetői az új állam első évében elhatározták, hogy lehetőleg minden egyházközségükben felekezeti iskolát állítanak fel. E nagyjelentőségű elhatározáskor már tudtak ugyan a készülő agrárreformról, de remélték, hogy az egyházi és kulturális célú alapítványok birtokai a kisajátításkor más elbírálás alá esnek. Ebben a reményükben alaposan csalódtak. A három magyar egyház birtokainak nagy részét már 1919-ben ú. n. kényszerbérletbe vették a románok, később pedig kisajátították. A kisajátítás méreteire jellemző, hogy az új uralom alá került magyar egyházak összes birtokainak

84.50 %-át elvették. Az iskolafenntartásra szolgáló birtokokat még annyira sem kímélték, mint az egyházi célú alapítványokét. Így az Erdélyi róm. kát. Státusnak kizárólag iskolafenntartásra szolgáló 26.538 holdnyi birtokát 87.74%-ban, az unitárius egyházét 90.23 %-ban, a ref. középiskolákét helyenként még magasabb arányban sajátították ki. A nagyenyedi ref. kollégium 10.884 hold birtokából 8137-et, a kolozsvári hasonló jellegű intézmény 1521 holdjából 1440-et vettek el. A református egyház gyülekezeteiből és kollégiumaitól elvett birtokok valószínű értéke a kisajátítás pillanatában 368 millió 846 ezer 778 lej volt, vagyis meghaladta a negyedmilliárdot. A kisajátított óriási értékű birtokokért 19 millió 666 ezer 812 lej kisajátítási árat állapítottak meg, amit államkötvényekben is csak hosszas utánjárásra adtak meg. Az államkötvényeket 40—50%-os veszteséggel lehetett értékesíteni.¹ A ref. egyház becslését véve alapul, a Romániához csatolt egykori magyar területek magyar egyházai a kisajátítás alkalmával mintegy 2 milliárd 200 millió lej értékű birtokot veszítettek.⁸

Midőn az egyházak emez irtózatossága nyilvánvaló lett, az újonnan felállított iskolák tekintélyes része súlyos válságba jutott. Pedig csak az 1919—20. iskolai év folyamán a három magyar egyház 403 új elemi iskolát, (319 ref., 61 róm. kat., 23 unit.), 33 polgárit, 7 főgimnáziumot, 7 felsőkereskedelmi iskolát, 4 tanítóképzőt és 1 tanárképzőt szervezett. Anyagi és román iskolapolitikai okok miatt pár év múlva ez az iskolák legnagyobb részét bezárták. Az új középiskolákat Anghelescu 1922—23-ban záratta be, az elemi iskolák egyrésze már azelőtt áldozatul esett a román tanfelügyelők buzgóságának.

Miután az egyházak birtokait elvették, államszegélyre vonatkozó kéréseik pedig süket fülekre találtak, csak egy megoldás lehetősége maradt az anyagi kiadások fedezésére: a hívek önkéntes adója. 1922 július 30-án mintegy 400 község küldöttei Segesváron iskolaügyi kongresszust tartottak. Az egyházak vezetőinek jelenlétében a kongresszus elhatározta az iskolák fenntartására szolgáló egyetemes egyházi adó bevezetését. Ezt az adót eleinte fejenként 30 lejben állapították meg és közös megegyezéssel valamennyi egyházközség szószerzőtől ugyanazon a vasárnapon hirdették ki. A hívek eleinte elég kedvezően fogadták az iskolafenntartásra létesített új adó hírét. A néppel együtt élő és gondolkozásukat ismerő papoknak sikerült őket meggyőzniök az új áldozat parancsoló szükségéről. De amint a román állam gazdasági politikája érezhetőbb lett, ugyanúgy növekedtek meg az új adó beszédésének nehézségei. A községi és közbirtokosság[ok] birtokok kisajátítása és a magyar lakosság túladóztatása rohamosan lefelé taszította a magyarságot az egyre fokozódó szegénység lejtőjén. Ez volt egyik oka sok felekezeti iskola bezárásának. Hat év alatt, 1920-tól 26-ig, a ref. egyház 188 elemi iskoláját zárták be. A másik két egyháznál kisebb volt a bezárt iskolák száma, de ezek az egyházak kevesebb új iskolát állítottak is fel.

A felekezeti iskolák másik nagy nehézsége a nyilvánossági jog megszerzése volt. A magánoktatási törvény értelmében a felekezeti iskolák nyilvánossági jogot kértek, miután a törvényes rendelkezéseknek eleget tettek. Sajnos, e kéréseket illetékes helyen a legnagyobb rosszakarattal kezelték. A betérjesztett iratok gyakran „eltűntek“, vagy pedig elégtelenségnek bizonyultak. Egy-egy tanfelügyelői jelentés elég volt ahhoz, hogy a nyilvánossági jog ügyének elintézése évekig tartó halasztást szenvedjen. Kérni és középiskolák egyaránt sokat vesztek ez eljárás miatt. Négy-öt esztendőbe telt, amíg az életbenmaradt középiskolák megkapták a nyilvánossági jogot. 1940 elején, a magánoktatási törvény kiadásának 15-ik esztendejében a ref. egyház 114 elemi iskolája nyilvánossági jog nélkül volt. A nyilvánossági jog nélküli iskolák növendékeit pedig az állami iskolák román tanítói vizsgáztatták, a leszegényedett magyar szülőket súlyosan terhelő yizsgádfj ellenében.

¹ L. Az erdélyi ref. egyh.-ker. Igazgatótanácsának jelentése 1935.

² L. Dr. Sulyok—Fritz: Erdélyi magyar évkönyv, 1930, 72 L, ahol összesen 314.331 hold nagyságú egyházi birtok kisajátítását közük. A ref. egyház becslése holdanként átlag 7000 lej értéket vesz alapul.

Az 1933-tól 1937-ig terjedő ú. n. második elnyomó korszakban volt legnehezebb a nyilvánossági jog elnyerése. Ez idő alatt egyetlen iskola sem kapta meg ezt a jogot. A legtöbb kérés válasz nélkül maradt, vagy minden indokolás nélkül visszautasított. Am annál több intézkedés történt a meglévő iskolák ellen. Valamennyi egyház súlyos veszteségeket szenvedett. A különböző iskola-bezárási esetek közül különösképpen kiemelkedik a gelencei katolikus iskoláé. Ennek a három tanteremmel, tanítói lakással és mellékhelyiségekkel rendelkező iskolaépületét Háromszék megye prefektusa mondvascsinált ürüggyel lebontatta és anyagát elárvereztette. Ilyen és ehhez hasonló esetek ellen tiltakozott a róm. kat. egyházmegyei tanács közgyűlése 1936-ban, mikor is a következő határozatban fejezte ki felháborodását: „A közgyűlés mélyeséges fájdalommal és megdöbbenéssel értesült egyes alantas hatósági személyek tekintélyt romboló, közrendet veszélyeztető és törvénysértő túlkapásairól, melyeknek nyilvánvaló célja a hitvallásos elemi iskolák lassú elorsvasztása.”¹

El kell ismerni, hogy 1938 után a helyzet némileg enyhült. Az 1938-as rendszer enyhébb iskolapolitikája következtében a református, róm. kat. és unitárius egyházak több iskolája nyilvánossági jogot kapott. Néhány új iskola megnyitása is lehetővé vált. 1940 tavaszán egy régóta fájó református iskolasérelmet orvosolt a minisztérium, midőn a csombordi gazdasági iskolának megadta a nyilvánossági jogot. Hasonlóképpen jó hatást keltett az elemi iskolák tanítói számára adott csekély államsegély is.

Új típusú intézmények voltak a gazdasági iskolák. Létesítettük a magyar falvak gazdasági nevelésének szempontjából óriási jelentőségű volt. Legelőször az unitáriusok állítottak fel ilyen Székelykeresztúron. Azután következett a reformátusok csombordi iskolája. A katolikusoknak Radnóton és Kézdivásárhelyen volt hasonló jellegű intézményük. Ezekben az iskolákban a falvak gazdalegénei közül jövő tanulók földművelésre és állattenyésztésre vonatkozó ismereteket tanultak. Az internátussal egybekötött iskolák két éven keresztül nagyszerű alkalmakat szolgáltattak a falvak leendő gazdáinak gyakorlati és elméleti nevelésére. Az innen kikerülő képzett gazdafijak hatása örvendetes volt a falvak gazdasági, kulturális és vallásos életében. Évenként mintegy 200 falusi ifjú nevelése vált így lehetővé.

Végeredményben megállapíthatjuk, hogy az elmúlt 20 esztendő leforgása alatt a román uralom alatt élő magyarság egyre fokozódó áldozatkészséggel járult hozzá a felekezeti iskolák fenntartásához. Minél nagyobb volt az iskolák elleni nyomás, annál jobban megnyilvánult a hívek ragaszkodása. Rendkívül tanulságosak ebből a szempontból az Erdélyi Ref. Egyházkerület Igazgatótanácsának jelentései, melyekben az iskolaügyről a többi egyházak enemű beszámolóihoz képest viszonylagosan a legrészletesebb adatok és kimutatások vannak. Ezekből az adatokból kiderül, hogy az egyházközségek hívei iskoláikra éppen akkor áldoztak a legtöbbet, midőn Anghelescu második elnyomó korszaka alatt a legnagyobb nyomás nehezedett rájuk. Ez adatok alapján a román uralom alatt élő egész magyarság az elmúlt 20 esztendő alatt hozzávetőlegesen becslés szerint csak az elemi oktatásügyre kereken egymilliárd lejt fordított. És ennek az óriási összegnek legnagyobb része a hívek filléreiből, önkéntes közmunkájából és adományaiból tevődött össze. A hivatalos jelentések bizonyosságot tesznek erről. 1935-től 1937-ig 21 egyházközségben kérték új tanerő felállítását, 5 egyházközség pedig új iskolanyitási engedélyért folyamodott. Ám a minisztérium a kérések legnagyobb részét indokolás nélkül visszautasította. Az 1939-es jelentés hasonló tényekről számol be. Eszerint két év leforgása alatt 33 új iskola megnyitására vonatkozó kérést

¹ L. A róm. kat. egyházmegyei tanács jegyzőkönyve, 1936, 32. 1.

utasítottak el és csupán 5 új iskolát engedélyeztek. 25 iskola kapott engedélyt új tanerő felállítására. A jelentés szavai szerint: „Egyházközségeink figyelme számtalan helyt a felekezeti iskola felé fordult, új hitvallásos iskolát akarnak, meglevő iskolájukat pedig több tanerőssé fejleszteni. E célból áldozatokat is örömmel vállaltak. Új iskolák építésére, új tantermek beállítására, jelentősebb átalakításokra az elmúlt két év alatt —pénzben és közmunkában — 46 község hívei összesen 8,452474 lejt áldoztak. Milyen beszédesek e számok! Mennyi keserűség járt a nyomában, mikor aztán a nehéz időkben tett nagy erőfeszítés után nem kapott a megépült iskola megnyitási engedélyt! “ A magyar iskolák kálváriája mérhetetlen sok gondot okozott a fenntartó szervezeteknek. De a tanárok és tanulók szenvedései és küzdelmei még nagyobbak voltak. Erről más alkalommal szeretnék legalább némileg megközelítő képet nyújtani a szabad magyar földön felnövekedett olvasónak.

BÍRÓ SÁNDOR